

МОЖЕ ЛИ СЕ ДАНАС ГОВОРИТИ О „ГЕОГРАФСКОЈ ОСИ ИСТОРИЈЕ” И ГРАНИЦИ ИЗМЕЂУ СВЕТОВА

Ожиљци од додира и сукоба

Велики „походи на Исток” готово увек су се завршавали истим исходом: најпре привидним тријумфом, потом катастрофом. Можда је заплет је у великим биткама Истока и Запада увек исти, али су актери у њему увек нови: Грци против Персијанаца, Римљани (и РOMEЈИ) против Скита и Сармата, Германи против Словена, још раније Данајци против Троје. А данас...

Пише: Борис Над

Оса Ис-ток-За-пад од-ре-ђе-на је днев-ном пу-та-њом Сун-ца. На-ро-ди ко-ји сту-па-ју на сце-ну исто-ри-је кре-ћу се истим сме-ром (од ис-то-ка ка за-па-ду, не обр-ну-то). Пред-ста-вља ли ова пу-та-ња – ка-ко је то, ме-ђу мно-гим дру-гим, сма-трао ве-ли-ки ен-гле-ски ге-о-граф Ма-кин-дер – и глав-ну пу-та-њу исто-ри-је, ње-ну „ге-о-граф-ску осу”?

Не-ма сум-ње да до-ти-ца-ји, али из-над све-га су-ко-бља-ва-ња Ис-то-ка и За-па-да чи-не ве-о-ма ста-ру и ва-жну те-му исто-ри-је, мо-тив ко-ји се, уоста-лом, не-пре-кид-но по-на-вља. Стал-ној прет-њи са Ис-то-ка – ка-кву оли-ча-ва-ју но-мад-ски на-ро-ди, по-пут Ски-та, Ху-на или Го-та – од-го-ва-ра-ју по-ку-ша-ји За-па-да да се-би пот-чи-ни Ис-ток, да га ко-ло-ни-зу-је. За-јед-но са вој-на-ма, ка Ис-то-ку се, у ду-гим ко-ло-на-ма, кре-ћу и ми-си-о-на-ри, ко-ји не до-но-се со-бом са-мо све-тлост но-ве ве-ре или јед-не по-ли-тич-ке, им-пе-ри-јал-не иде-је.

Иста пу-та-ња, прем-да пре-и-ме-но-ва-на у не-што дру-га-чи-је тер-ми-не – пре-ве-де-на на нов је-зик – про-јек-ту-је се све до у на-ше до-ба. На-су-прот ма-лом по-лу-о-стр-ву на за-па-ду кон-ти-нен-та, ко-ји је до-мо-ви-на гра-до-ва и ур-ба-них ци-ви-ли-за-ци-ја, сто-је без-мер-на про-стран-ства сте-па и рав-ни-ца. Да-нас је то бив-ши со-вјет-ски ис-ток, из-над све-га Ру-си-ја. Хи-тле-ров *Drang nach Osten* има свог не-по-сред-ног прет-ход-ни-ка у На-по-ле-о-ну – оба се за-вр-ша-ва-ју истим ис-хо-дом: при-вид-ним три-јум-фом, по-том ка-та-стро-фом. По-раз је по-сле-ди-ца не-мо-гућ-но-сти да се овла-да огром-ним про-сто-ром ко-ји се аутох-то-ном ста-нов-ни-штву, опет, и не по-ста-вља као про-блем. За-плет је у ве-ли-ким бит-ка-ма Ис-то-ка и За-па-да мо-жда увек исти, али су ак-те-ри у ње-му увек но-ви: Гр-ци про-тив Пер-си-ја-на-ца, Ри-мља-ни (и Ро-ме-ји) про-тив Ски-та и Сар-ма-та, Гер-ма-ни про-тив Сло-ве-на... И, још пре, Да-нај-ци про-тив Тро-је. Зна-чај ове те-ме ипак не тре-ба пре-це-њи-ва-ти, још ма-ње ап-со-лу-ти-зо-ва-ти (на на-чин на ко-ји то чи-не Ма-кин-дер и ње-го-ви ути-цај-ни след-бе-ни-ци), јер ће нам за-пре-чи-ти увид у дру-ге и ни-шта ма-ње ва-жне „осе исто-ри-је”, по-пут оне ко-ја по-ве-зу-је Се-вер са Ју-гом. Древ-ни Ахај-ци до-ла-зе са се-ве-ра и се-ве-ро-и-сто-ка (а не са за-па-да) и пр-во-бит-но су би-ли сто-ча-ри и „мр-зи-те-љи гра-до-ва”, слич-но вед-ским Ари-ји-ма ко-ји осва-ја-ју ин-диј-ски пот-кон-ти-нент, ру-ше-ћи древ-ну, ур-ба-ну и мер-кан-тил-ну, дра-вид-ску ци-ви-ли-за-ци-ју.

РЕ-ЛА-ТИВ-НОСТ ПОЈ-МА „ГРА-НИ-ЦА”

Ис-ток и Запад при све-му то-ме оста-ју не-ја-сни пој-мо-ви, ко-ји из-ми-чу де-фи-ни-ци-ја-ма, па чак и бли-жим од-ре-ђе-њи-ма. Не-ја-сне су та-ко-ђе и ли-ни-је ко-је их де-ле, и то тим ви-ше што се вра-ћа-мо ду-бље и про-шлост. Дра-вид-ски Мо-хе-џо Да-ро „за-пад-ни-ји” је од Спар-те, ми-кен-ска кул-ту-ра „ис-точ-ни-ја” је од Тро-је. Исто ва-жи и за ла-тен-ску (келт-ску) кул-ту-ру у од-но-су на Рим. Ни код Хе-ро-до-та, ко-ји има ам-би-ци-ју да опи-ше „ра-ни-је до-ди-ре Ис-то-ка и За-па-да” и об-ја-сни узро-ке њи-хо-вих ра-то-ва, гра-ни-це још увек не-ма-ју ону чвр-сти-ну ко-ју ће сте-ћи у по-зни-јим пе-ри-о-ди-ма: оне пре одва-ја-ју по-зна-то од не-по-зна-тог не-го Ис-ток од За-па-да. Јед-на од њих је и гра-ни-ца ко-ју чи-ни ре-ка Ис-тар (Ду-нав), раз-два-ја-ју-ћи Тра-ки-ју од зе-мље скит-ских Си-ги-на, од Ски-ти-је ко-ја се „про-те-же све до Ве-не-та на Ја-дра-ну”: „... из-гле-да да се пре-ко Истра на-ла-зи јед-на бес-крај-на пу-сти-ња”. И та-ко-ђе: „Тра-ча-ни при-ча-ју да у пре-де-лу пре-ко Истра зе-мљом го-спо-да-ре пче-ле, од ко-јих се не мо-же да-ље про-ћи.”

Херодот је, упр-кос то-ме, јасније са-гле-да-вао Ис-ток, ње-го-ва пле-ме-на, на-ро-де и оби-ча-је не-го мно-ги по-то-њи ауто-ри. Ње-го-во де-ло и у то-ме оста-је узор-но, али смо још да-ле-ко од то-га да бу-де у пот-пу-но-сти рас-ту-ма-че-но.

Та-цит се, на-про-тив, при-хва-та да опи-ше Ри-му не-при-ја-тељ-ску и вар-вар-ску Гер-ма-ни-ју – Гер-ма-ни-ју ко-ју, по ње-го-вим ре-чи-ма, „од Сар-ма-ти-је и Да-ки-је одва-ја-ју уза-јам-ни страх и пла-ни-не” – не и Сар-ма-ти-ју. Он је, уста-лом, и не опи-су-је на осно-ву лич-ног уви-да не-го из-ве-шта-ја ста-ри-јих ауто-ра, што до-вољ-но го-во-ри са-мо за се-бе. Приск, ко-ји пре-ла-зи Ду-нав до-ла-зе-ћи у зе-мљу Ли-ми-га-на-та (да-на-шњи Ба-нат и Бач-ка) ка-ко би по-се-тио Ати-лин двор, та-ко-ђе сту-па у не-по-зна-ту зе-мљу. Слич-но Та-ци-ту, ко-ји че-сто не раз-ли-ку-је Га-ле од Гер-ма-на и не уме да ка-же тре-ба ли Ве-не-те (прет-ке Сло-ве-на) ра-чу-на-ти у Гер-ма-не или Сар-ма-те, ни Приск не зна ко-јим је-зи-ком го-во-ри ло-кал-но ста-нов-ни-штво. Зид „уза-јам-ног стра-ха” ов-де је још чвр-шћи и не-про-вид-ни-ји не-го код Та-ци-та. Вред-на је по-ме-на и чи-ње-ни-ца да се Приск на-ла-зи у ди-пло-мат-ској ми-си-ји: пи-шу-ћи о Ху-ни-ма, он за-пра-во го-во-ри о не-при-ја-те-љу. Да ли је, на при-мер, ње-гов опис Ати-ли-ног по-гре-ба – пра-ће-ног ри-ту-а-ли-ма не-над-ма-шне су-ро-во-сти – за-и-ста са-мо не-при-стра-сни из-ве-штај оче-ви-ца или пра-ви при-мер по-ли-тич-ке про-па-ган-де оног до-ба?

РЕ-ЛИ-ГИЈ-СКИ, ПО-ЛИ-ТИЧ-КИ И РА-СНИ ЛИ-МЕС

Сна-жни-ја од ли-ме-са ко-ји је де-лио „ци-ви-ли-зо-ва-не” од „вар-ва-ра” је гра-ни-ца ко-ју утвр-ђу-је ве-ра. По-де-ла на за-пад-но и ис-точ-но хри-шћан-ство оста-је ду-бља од оне ко-ја је рас-по-лу-ти-ла за-пад-ни свет, већ услед чи-ње-ни-це да је про-те-стан-ти-зам са-мо је-рес по-ни-кла у кри-лу ка-то-лич-ке цр-кве. По-ку-ша-ји да се по-де-ла на Ис-ток и За-пад ту-ма-чи на-чи-ном вла-да-ви-не и прав-да по-ли-тич-ким раз-ло-зи-ма – ка-рак-те-ри-сти-чан не са-мо за на-ше до-ба већ и за по-је-ди-не хе-лен-ске исто-ри-ча-ре – под-јед-на-ко је нео-др-жив и да-нас ко-ли-ко и у вре-ме пе-ло-по-не-ских ра-то-ва. Ти-ра-не ан-тич-ког све-та, баш као и им-пе-ра-то-ре по-зног Ри-ма, или по-је-ди-не прин-че-ве из раз-до-бља ита-ли-јан-ске ре-не-сан-се, ва-ља-ло би у том слу-ча-ју под-ве-сти под по-јам не-па-тво-ре-ног ори-јен-тал-ног де-спо-ти-зма. Спар-та ни-ма-ло не од-го-ва-ра де-мо-крат-ском иде-а-лу, што не спре-ча-ва Пла-то-на да јој се ди-ви, ста-вља-ју-ћи ње-но ари-сто-крат-ско уре-ђе-ње ви-со-ко из-над атин-ске де-мо-кра-ти-је. Тре-ба-ло би та-ко-ђе да пре-не-брег-не-мо чи-та-ве исто-ри-ј-ске епо-хе, по-пут европ-ског сред-њо-ве-ко-вља или то-та-ли-тар-них ре-жи-ма XX ве-ка. Ски-ти, на-су-прот то-ме, ако мо-же-мо ве-ро-ва-ти опи-си-ма грч-ких ауто-ра, жи-ве сло-бод-ни-је не-го Гр-ци. При-мер мно-го чи-сти-је де-мо-кра-ти-је од оне ко-ју уста-но-вља-ва-ју тр-го-вач-ке ре-пу-бли-ке Ме-ди-те-ра-на мо-же-мо на-ћи у ин-сти-ту-ци-ји сло-вен-ске Скуп-шти-не.

Ма-кин-дер сва-ка-ко ни-је ни пр-ви ни по-след-њи ко-ји је на-сто-јао да те-ми су-ко-ба Ис-то-ка и За-па-да при-пи-ше ра-сне ко-но-та-ци-је: „Ски-ти из Хо-ме-ро-вих и Хе-ро-до-то-вих при-ча, ко-ји ,пи-ју мле-ко од ко-би-ле’, има-ли су исте жи-вот-не иде-а-ле и при-па-да-ли ис-тој ра-си као и ка-сни-ји ста-нов-ни-ци сте-пе.” Тим „ко-со-о-ким” и „не-ми-ло-срд-ним хор-да-ма ко-ња-ни-ка без иде-а-ла”, по овом ауто-ру, су-прот-ста-вља-ју се бе-ли до-ли-хо-ке-фа-ли за-па-да, се-ве-ра и ју-га Евро-пе. Плод те ми-ле-нар-не бор-бе про-тив за-во-је-ва-ча са Ис-то-ка су за-пад-не кул-ту-ре гра-до-ва, са-вре-ме-на ур-ба-на ци-ви-ли-за-ци-ја уоп-ште. Ски-ти, ме-ђу-тим, су-прот-но оном у шта је ве-ро-вао Ма-кин-дер, уоп-ште ни-су би-ли „ко-со-о-ки” не-го го-то-во чи-сто-крв-ни Ин-до-е-вр-о-пља-ни; Ху-ни и Го-ти бе-ху ша-ро-лик са-вез нај-ра-зли-чи-ти-јих ра-са, ет-но-са и на-ро-да. Ур-ба-не ци-ви-ли-за-ци-је су, сем то-га, по-сто-ја-ле и мно-го пре на-је-зди Ху-на или Ски-та, па чак и пре ин-до-е-вроп-ских ми-гра-ци-ја. Њи-хо-ве тра-го-ве на-ла-зи-мо у европ-ском По-ду-на-вљу и у дра-вид-ској Ин-ди-ји, те у Сре-до-зе-мљу, у ви-ду ста-ре ибер-ске и кр-ти-ске ци-ви-ли-за-ци-је. Окон-ча-ла су их упра-во осва-ја-ња бе-лих и до-ли-хо-ке-фал-них Ин-до-е-вро-пља-на. Се-ћа-ње на то са-др-жа-но је у Хо-ме-ро-вој по-ве-сти тро-јан-ског ра-та. <

(Октобар 2005)